

Перші монети правління короля-нумізмата

(монети Королівства Італії 1901–1918 рр.)

Олександр Десятников (Черкаси)

Віктор-Еммануїл III (1869–1947), король Італії (з 1900 р.) і один з найбільших колекціонерів у історії нумізматики – його колекція налічувала понад 100 тисяч монет

Грошова система Італії на початку XX ст.
Королівство Італія нового часу виникло у 1861 р. в ході Рісорджименто й об'єднання країни під владою Сардинського королівства. Правляча в Сардинському королівстві Савойська династія стала правлячою династією Італії. Після ліквідації Папської області в 1870 р. й перенесення столиці з Турину до Риму об'єднання Італії було остаточно завершено. Королівство стало першою державою з часів розпаду Римської імперії, яке контролювало увесь Апеннінський півострів (крім невеликих анклавів Сан-Марино і Ватикан). 29 липня 1900 р. короновано Віктора-Еммануїла III. Він увійшов в історію не лише як третій і останній король Італії нового часу, але й завдяки найбільшій пристрасті свого життя – колекціонуванню монет. Колекція короля була справді величезною – понад 100 тисяч монет. Більш того, колекція є також величезним архівом, якщо зважити на те, що кожна монета в

ній має персонально складений королем квиток із відомостями про джерело, з якого надійшла монета (аукціон чи дилер з ціною, або дарувальник). В історію нумізматики Віктор-Еммануїл III увійшов також завдяки своїй ґрунтовній двадцятитомній праці «Corpus Nummorum Italicozum», яку він сам редагував з допомогою багатьох секретарів.

Після утворення єдиної країни природно постала потреба в запровадженні єдиної грошової одиниці замість грошових одиниць італійських держав. Нею стала італійська ліра, введена законом від 24 серпня 1862 р. Фактично вона стала нащадком ліри Сардинського королівства, а в інших колишніх державах заміняла собою Ломбардсько-венетіанський флорин (1 флорин = 2,469 ліри), піастр Королівства Обох Сицилій (1 піастр = 5,1 ліри), фіоріно Тоскани (1 фіоріно = 4,1 ліри), скудо Папської області (1 скудо = 5,375 ліри) та ліру Парми (1:1). Соту частину італійської ліри названо центезимо.

Назва ліри (*ital. lira, множ. lire*) походить від латинського слова лібра (*лат. libra*) – вагової і грошово-лічильної одиниці Стародавнього Риму. Символом італійської ліри є латинська літера «L» без або із двома паралельними рисками –. Назва розмінної монети центезимо (*ital. centesimo, множ. centesimi*) походить від латинського слова *centesimus* – сотий. Її символом є латинська літера «с».

Сардинська ліра була рівноцінною із французьким франком, а тому й нова італійська валюта прирівнювалася до французької, маючи той самий золотий паритет – 0,290323 г чистого срібла й 4,5 г чистого золота. Маючи тісні економічні зв'язки та спільність грошових систем Італія та Франція у 1865 р. разом із Швейцарією та Бельгією об'єдналися у Латинський монетний союз із метою збереження біметалізму – грошової системи, за якої за золотом і сріблом законодавчо закріплювалася роль всезагального еквівалента. Обмін ліри на золото між 1862 і 1893 рр. неодноразово призупинявся, і її курс падав нижче паритету. Із передачею права емісії Банку

Італії (1893 р.) і введенням нових правил випуску грошей в обіг курс ліри підвищився до рівня, близького до паритету, однак обов'язковий розмір ліри на золото не був відновлений. Очевидність невідповідності біметалізму вимогам грошового обігу змусила Італію в 1895 р. фактично перейти до золотомонетного стандарту.

Монети 1901–1908 рр. Перша серія монет Віктора-Еммануїла III випущена згідно королівського закону від 7 березня 1901 р. Вона включає наступні номінали: 1 і 2 центезимо (бронза), 25 центезимо (нікель), 1 і 2 ліри (срібло 835-ї проби), 5 лір (срібло 900-ї проби), 20 і 100 лір (золото 900-ї проби).

На аверсі бронзових монет розміщено зображення профілю короля й колову легенду італійською мовою «VITTORIO EMANVELLE III RE D'ITALIA» («Віктор-Еммануїл III король Італії»). На реверсі – номінал (відповідно «1 CENTESIMO» чи «2 CENTESIMI») й рік карбування у три рядки у вінку із лавра й дуба під італійською зіркою з променями, яка символізує захист нації. Гурти обох монет плоскі. При виборі бронзового сплаву за взірць узято французький стандарт 1852 р.: 95% міді, 4% олова і 1% цинку. Італійські та французькі бронзові монети були однаковими не лише сплавом металу, але вагою та діаметром.

1 центезимо цього типу карбувався у 1902–1905 й 1908 рр., 2 центезимо – у 1903 й 1905–1908 рр. (карбувалися також у 1904 р., але із датою «1903»).

У роки правління двох попередників Віктора-Еммануїла III в Італії карбувалися ще два бронзові номінали – 5 і 10 центе-

1 центезимо (1902 р.) і 2 центезимо (1907 р.), бронза.

1 ліра, срібло, 1901 р., 2 ліри, срібло, 1906 р., 5 лір, срібло, 1901 р., 20 лір, золото, 1905 р., 100 лір, золото, 1903 р. Номінали подано скорочено — «L. 1», «L. 2», «L. 5», «L. 20» чи «L. 100».

Фрагмент гурту срібних і золотих монет із нанесеними вузлом, зіркою й словом «FERT».

зимо. Законами від 6 квітня 1901 р. та від 9 червня 1905 р. з обігу вилучалося 20 млн цих монет. У жовтні 1904 р. з металу, що його отримали в результаті переплавки 3 млн монет у 10 центезимо, карбувалися 1 і 2 центезимо Віктора-Емануїла III.

Усі срібні й золоті монети оформлені майже однаково: голова обличчям направо (на срібних монетах) чи наліво (на золотих) у коловій легенді «VITTORIO EMANVELLE III» («Віктор-Емануїл III»). На реверсах розміщено малий герб Італії, що використовувався на королівському штандарті з 1880 р.: під короною зі стрічкою орел із розкритими крилами, на грудях якого щит Савойської династії із хрестом. Угорі півколом легенда «REGNO D'ITALIA» («Королівство Італія»), унизу півколом номінал (відповідно «L. 1», «L. 2», «L. 5», «L. 20» чи «L. 100») й рік карбування. Верхню й нижню колові легенди розділяє вузол зі стрічки Вищого ордена Святого Благовіщення. На гуртах срібних монет між зірками й вузлами тричі повторюється слово «FERT» — девіз Савойського королівського дому. Гурти золотих монет рубчасті.

За монетою в 5 лір зберігалася традиційна назва італійської талерної монети — скудо (*ital. scudo* — щит). Золоту монету в 20 лір італійці називали «маренго» (*ital. «margengo»*). Поява цієї назви пов'язана із випуском в Італії в 1800 р. після переможної битви біля Маренго 20-франкової монети із легендою «L'Italia délivrée à Marengo» (*франц. «Італія, звільнена біля Маренго»*).

«Якір» на 20 лірах 1902 р. на означення того, що монета викарбована із золота Еритреї.

25 центезимо, нікель, 1903 р.

1 ліра цього типу карбувалася у 1901–1902 й 1905–1907 рр., 2 ліри — у 1901–1907 рр., 5 лір — лише в 1914 р. Тираж останнього номіналу був мізерним — лише 114 штук. Припускається, що й ці монети карбувалися для колекціонерів. Так, перші 10 штук викарбовано полірованими штемпелями й презентовано королю, що був пристрасним нумізматом, королеві та ряду вищих державних посадовців. Проте головна причина відмови від великої емісії полягала в тому, що випуск повноцінних срібних монет був економічно невідповідним в умовах існування Латинського монетного союзу. За Умберто I монети в 5 лір карбувалися лише в 1878–1879 рр. Але починаючи із 1887 р. їх вже почали вилучати з обігу і до 1900 рр. було вилучено 18 тис. монет. У 1900–1914 рр. вилучили ще понад 10,8 млн. штук. Отже, в грошовому обігу Італії в період, що передував Першій світовій війні, монета номіналом 5 лір практично не зустрічалася.

Золоті монети карбувалися теж епізодично й незначними тиражами. Так, 20 лір вперше випущено в 1902 р. у кількості лише 181 штука. Того ж року додатково викарбовано ще 115 монет із золота Еритреї, яка стала італійською колонією у 1890 р. Ці особливі монети мають спеціальну позначку на аверсі — «якір» зліва від шиї короля. У 1903 і 1905 рр. випущено лише по 1800 і 8715 монет відповідно і в 1908 р. — лише три монети номіналом 20 лір. 100 лір карбувалися лише у 1903 р. (916 штук) й у 1905 р. (1012 штук). Розрізняють монети з червоного й жовтого золота.

Монета незвичного для Італії номіналу 25 центезимо карбувалася єдиний раз у XX ст. протягом 1902–1903 рр. згідно Королівського закону від 13 лютого 1902 р. На аверсі зображений геральдичний орел під короною й колова легенда «VITTORIO EMANVELLE III RE D'ITALIA [рік карбування]». На реверсі — цифра номіналу «25» у лавровому вінку й текст номіналу «CENTESIMI» вгорі півколом. Гурт рубчастий.

Емісію здійснено для забезпечення обігу розмінними монетами в зв'язку із

Монети Королівства Італії 1901–1908 рр.

Номінал	Метал	Вага, г	Діаметр, мм
1 центезимо	бронза (95% мідь, 4% олово, 1% цинк)	1,00	15,00
2 центезимо	бронза (95% мідь, 4% олово, 1% цинк)	2,00	20,00
25 центезимо	нікель (97,5% нікель, 1,5% мідь, 1% залізо)	4,15	21,50
1 ліра	срібло, 835 проба (83,5% срібло, 16,5% мідь)	5,00	23,00
2 ліри	срібло, 835 проба (83,5% срібло, 16,5% мідь)	10,00	27,00
5 лір	срібло, 900 проба (90% золото, 10% мідь)	25,00	37,00
20 лір	золото, 900 проба (90% золото, 10% мідь)	6,4516	21,00
100 лір	золото, 900 проба (90% золото, 10% мідь)	32,2580	35,00

вилученням мідних 5 і 10 центезимо, карбування яких припинилося в кінці XIX ст. Всього передбачалося випустити до 120 млн монет, проте протягом двох років викарбовано лише 13 668 тис. штук й вже в 1903 р. їх почали вилучати з обігу. Монета легко сплутувалася через схожість дизайну аверса, колір і вагу з монетою в 1 ліру. Остаточно монету позбавили сили законного платіжного засобу 13 лютого 1908 р., хоча на цей час за офіційними даними не було вилучено лише 314 854 монети. Пізніше частина монет в 25 центезимо використовувалася для обслуговування грошового обігу Італійсько-го Сомалі.

Монети 1908–1918 рр. Перша серія монет Віктора-Еммануїла III від часу своєї появи багатьма італійцями визнавалася як невдала, хоча із цим можна й не погодитися. Насамперед, критикувався дизайн золотих і срібних монет. Зокрема, вказувалося, що голова короля із позбавленням життя виразом обличчя незграбно сидить на тонкій шиї. На реверсі пір'їни крил орла видавалися занадто непропорційними до тулуба і голови. Тому італійська громадськість демонструвала інтерес до пошуків нових художніх концепцій оформлення монет. Так, під впливом критики обігових монет медальєр Доменіко Трентакосте (Domenico Trentacoste) запропонував у 1903 р. замінити геральдичного орла алегоричними фігурами Італії та Сільського господарства. Змінив він і портрет короля на аверсі. Але ця проба була визнана невдалою з художнього боку й через низький рельєф. Але збереглися пробні монети номіналами 20 та 100 лір.

Врешті-решт, у 1905 р. сформовано комісію під керівництвом секретаря казначейства Лузатті (Luzatti), яка була вповноважена керувати вибором нового дизайну італійських монет. Залучивши до роботи відомих майстрів, вона в 1908 р. схвалила проекти монет номіналами від 1 центезимо до 5 лір. Королівський закон про карбування нової серії бронзових монет видано 29 жовтня, серії золотих — 5 травня і серії срібних — 12 січня.

У новій серії художники рішуче відійшли від попередньої традиції розміщення на монетах стриманих портретів, офіційних геральдичних символів, номіналу у вінку тощо. Натомість митці продемонстрували оновлене бачення монетного карбування через оригінальність алегоричних зображень, які робили композиції динамічними.

Портрет монарха на аверсі монет подано таким, як його уявляли і знали італійці — у військовій формі, зі спокійним, але величним обличчям. Це зображення належить до числа кращих зображень Віктора-Еммануїла III на монетах.

На бронзових номіналах, серед яких з'явився 5 центезимо (востаннє карбувався за правління Умберто I в 1900 р.), портрет оточено легендою «VITTORIO • EMANVELLE • III • RE • D'ITALIA». Планувалося також випустити номінал 10 центезимо, але обіг його не тримав.

Існують кілька варіантів бронзових монет цього типу. Так, на монетах в 1 і 2 центезимо 1910–1911 рр. після року карбування стоїть крапка, тоді як на монетах інших років її немає. Існує також два варіанти написання легенди — «D' • ITALIA» чи «D'ITALIA». Останній є більш рідкісним.

На реверсі зображено алегоричну жіночу фігуру Італії, яка стоїть на носі корабля, тримаючи в руці оливкову гілку. Вдалині в морі два вітрильники. Угорі півколом номінал (відповідно «CENT. 1», «CENT. 2» чи «CENT. 5») й рік карбування. Гурти монет плоскі.

1 центезимо карбувався щороку в 1908–1918 рр., 2 центезимо — в 1908–1912 і 1914–1917 рр. У червні 1908 і в січні 1914 р.

для карбування цих монет переплавлено 5 млн монет в 10 центезимо Умберто I. 5 центезимо карбувалися в 1908–1909, 1912–1913, 1915 і 1918 рр. теж із використанням металу переплавлених старих монет.

У роки Першої світової війни випущено кілька монет із легендою «I (чи «II», «III», «IV») ANNO DI GUERRA» — «1-й (чи «2-й», «3-й», «4-й») рік війни». Сьогодні ці раритетні монети зберігаються в Королівській колекції.

23 січня 1908 р. запроваджено нову нікелеву монету — 20 центезимо — для заміни нікелевих 25 центезимо, які цього ж року вилучено з обігу, а також старих 5 і 10 центезимо, що карбувалися до початку XX ст. Протягом 1908–1914 і 1919–1922 рр. монета карбувалася досить значними тиражами. Надалі для продажу колекціонерам практикувався випуск у 1926–1935 рр. із відповідною датою. Тиражі колекційних монет є дуже малими. Якщо у 1926 р. викарбовано 500 штук, у 1937 р. — 100, то в наступні роки — лише по 50.

Дизайн монети є досить оригінальним з точки зору розміщення зображень на полі. Насамперед слід підкреслити, що на аверсі немає портрета правлячого монарха. Натомість поле займає голова жінки — алегорії римської богині врожаю і родючості Церери обличчям наліво, де зображено її руку, що тримає колосок пшениці. Зліва вздовж канта легенда «ITALIA» («Італія»). На реверсі — жіноча фігура — алегорія Свободи, одягнена у напівпрозору сукню, із факелом у руці летить над гербом правлячої Савойської династії на дубових і лаврових гілках. Зліва номінал «С • 20» над роком карбування. Гурт рубчастий.

Продовження на стор. 33.

1 центезимо (1908 р.), 2 центезимо (1917 р.) і 5 центезимо (1918 р.), бронза. Номінал подано скорочено — «CENT. 1», «CENT. 2» чи «CENT. 5».

100 лір, золото, 1903 р., проба Д. Трентакосте.

Варіанти аверса 5 центезимо 1913 р. зі словами «D' • ITALIA», або «D'ITALIA» в легенді.

Перші монети правління короля-нумізмата

(монети Королівства Італії 1901–1918 рр.)

Олександр Десятніков (Черкаси)

Продовження, початок на стор. 5.

Збільшення використання нікелю підприємствами військової промисловістю в роки Першої світової війни призвело до дефіциту цього металу. Тому вже в 1915 р. карбування нікелевих 20 центезимо було припинено. Проте ця монета була потрібна для повноцінного грошового обігу країни. Вихід було знайдено у перекарбуванні демонетизованих мідно-нікелевих монет 1894–1895 рр. (Королівський закон від 30 грудня 1917 р.), які поступово вилучено з обігу протягом 1909–1914 рр. У 1918–1919 рр. нові мідно-нікелеві монети випускалися багатомільйонними тиражами, у 1920 р. випущено ледь більше 900 тис. монет. Після закінчення війни, а саме в 1919 р. карбування нікелевої монети поновилося й тривало до 1922 р. включно.

На аверсі мідно-нікелевої монети в 20 центезимо зображено коронований щит Савойської династії, накладений на схрещені гілки дуба й лавра. Угорі півколом легенда «REGNO D'ITALIA». На реверсі – номінал і рік карбування в три рядки «CENT. /20/1918» у шестикутнику, довкола якого замкнений вінок з лавра й дуба. Так як монети перекарбовувалися зі старих, то достатньо часто на монетному полі можна побачити фрагменти попередніх зображень

20 центезимо, нікель, 1920 р. Номінал подано скорочено – «С • 20».

20 центезимо, мідно-нікелевий сплав, 1918 р. Перекарбування із монети 1894–1895 рр.

Малий герб Італії з королівського штандарту: під короною чорний орел із савойським щитом на грудях

Герб Савойської династії: на коронований щит із зображенням на ньому хрестом надіто Вищий орден Святого Благовіщення. Виділені фрагменти стрічки ордену – вузол і девіз «FERT».

Девіз «FERT» прийнятий королем Віктором-Амадесом II (1666–1732). Він складений із початкових літер латинського вислову «Foedere et Religione Tenetur» – «Ми тримасмося разом угодою і релігією». Проте існують й інші варіанти абрєвіатури: «Fortitudo Eius Rhodum Tenet» – «Його сила завойована Родосом», «Fortitudo Eius Republicam Tenet» – «Його відвага захищає Республіку», чи «Fides Est Regni Tutela» – «Віра – захисник королівства».

1 ліра (1913 р.) і 2 ліри (1908 р.), срібло. Тип «Швидка квадрига» («*Quadrigo veloce*»).

20 лір, золото, 1906 р., проба.

1 ліра (1915 р.), 2 ліри (1915 р.) і 5 лір (1914 р.), срібло. Тип «Жвава квадрига» («*Quadrigo briosa*»).

чи легенд. З тієї ж причини гурт може бути або плоский, або рубчастий, або ж на ньому поєднуються плоскі фрагменти й рубці. Монети 1920 р. мають виключно плоский гурт, а тому досить вірогідно, що вони є не перекарбованими зі старих монет, а карбувалися на нових планшетах.

На аверсі 1 ліри – погруддя короля у військовій формі повернуто обличчям направо й по колу розміщено легенду «VITTORIO • EMANVELLE • III • RE • D'ITALIA», підведenu знизу орнаментованою лінією. Дизайн реверса відображав тенденцію зображення героїчних фігур, що мали символізувати велич нації у складний передвоєнний час. Алегорична фігура Італії в шоломі зі шитом й дубовою гілкою в руках стоїть у тріумфальній квадризі із написаним на ній девізом Савойської династії «FERT». У нижньому сегменті розташовано номінал «L • 1» між двома вузлами зі стрічки Вищого ордена Святого Благівіщення. Дизайн 2 лір аналогічний за виключенням позначення номіналу — «L • 2». На гуртах тричі повторено девіз «FERT» із розетками та вузлами.

Недодві цей дизайн було визнано недосконалим. Недоліки бачилися як на аверсі, так і на реверсі: непривабливий портрет короля, до того ж замкнутий, ніби в ореол, масивним колом з великими літерами легенди; квадрига досить бідно оформлена,

коні зображені в однаковій позі й мають статичний вигляд. З огляду на це дизайн було вдосконалено. Новий проект комісія схвалила 12 лютого 1912 р., а Королівський закон про карбування монет видано 4 січня 1914 р.

Портрет короля зменшено до плечей, на які надіто цеп із Вищим орденом Святого Благівіщення. Літери легенди теж зменшено й прибрано масивне коло, що їх підкреслювало. На реверсі коней зображено гарцюючими, що додало композиції динаміки й підкреслило через контраст руху й статичності велич фігури Італії. Художню довершеність доповнює робота гравера, який

виконав монети у високому рельєфі, який захистив широким високим кантом.

На 1 і 2 лірах 1908–1913 рр. на аверсі прізвище художника «D • CALANDRA M •» розміщено півколом під словом «VITTORIO». Лише на 2 лірах 1908 р. — горизонтально між потилицею короля й літерами «TT» слова «VITTORIO». На реверсі цих монет прізвища Д. Каландри («D • CALANDRA M •») та Е.Л. Джіорджі («L • GIORGI INC •») знаходиться над вузлами по сторонам від номіналу, відповідно зліва й справа.

Таким чином виникло два типи 1 і 2 лір 1908–1917 рр. 1 ліра першого типу («Швидка квадрига» — «*Quadrigo veloce*») карбувалася в 1908–1910 і 1912–1913 рр., другого («Жвава квадрига» — «*Quadrigo briosa*») — в 1915–1917 рр. 2 ліри карбувалися відповідно в 1908, 1910–1912 і 1914–1917 рр.

Із використанням вдосконаленого дизайну випущено в 1914 р. й монету в 5 лір, але обмеженим тиражем (272 515 тис. штук). Хоча її випуск було санкціоновано ще Королівським законом від 12 січня 1908 р. Монета має той самий дизайн, що й 1 і 2 ліри, але завдяки великому полю всі зображення виглядають ще більш вражаюче вишуканими. Тому 5 лір 1914 р. ставлять в один ряд із найкращими монетами Італії ХХ століття.

Здорожчання за роки Першої світової війни срібла стало причиною того, що

10 лір (1910 р.), 20 лір (1912 р.), 50 лір (1912 р.) і 100 лір (1912 р.), золото.

карбування з нього монет стало збитковим, адже вартість дорогоцінного металу в монеті перевищила лицевий номінал. Тому 1 жовтня 1917 р. срібні мнети офіційно вилучено з обігу.

Вироблення дизайну золотих монет затяглося до 1910 р. Серед проб, які не задовольнили комісію Лузатті, найцікавішою можна назвати монету із зображенням бджоли.

Врешті-решт, нові золоті монети з'явилися у чотирьох номіналах — 10, 20, 50 і 100 лір, хоч їхнє карбування було, як і раніше, невигідним для держави, обмеженої умовами Латинського монетного союзу.

На аверсі — повернутий ліво портрет Віктора-Емануїла III у війсьній формі й колова легенда «VITTORIO EMANUELLE III». Під літерою «V» біля канта — прямокутник, у якому зображено вузол зі стрічки Вищого ордена Святого Благовіщення.

На реверсі зображено алегоричну фігуру Італії, яка тримає лівою рукою сніп пшеничного колосся, а правою — чепігу плуга, що вривався у ріллю під її ногами. По сторонам від цієї композиції — номінал (відповідно «LIRE 10», «LIRE 20», «LIRE 50» чи «LIRE 100»). Угорі півколом легенда «REGNO D'ITALIA». У нижньому сегменті — рік карбування. Гурти монет рубчасті.

Перший тираж монет викарбовано у 1910 р., але в обіг випущений не був і майже увесь був переплавлений. Наступна емісія відбулася у 1912 р. Найменше випущено монет у 50 лір — лише 275 штук. Усі номінали випускалися також у 1926–1927 рр., але мізерними тиражами виключно для колекціонерів без надання їм сили законного платіжного засобу.

Представлена композиція стала чудовим поєднанням поетичності й реалізму. Хоча виконання є далеким від досконалості, зокрема помітні дефекти присутні в моделюванні руки й права нога, відведена назад, виглядає неприродно. Тим не менш, ці монети можна віднести до найпривабливіших монет Італії XX століття.

Монети Королівства Італії 1908–1918 рр.

Номінал	Метал	Вага, г	Діаметр, мм
1 центезимо	бронза (95% мідь, 4% олово, 1% цинк)	1,00	15,00
2 центезимо	бронза (95% мідь, 4% олово, 1% цинк)	2,00	20,00
5 центезимо	бронза (95% мідь, 4% олово, 1% цинк)	5,00	25,00
20 центезимо	нікель (97,5% нікель, 1,5% мідь, 1% залізо)	4,00	21,50
20 центезимо	мідано-нікелевий сплав (75% мідь, 25% нікель)	3,90	21,30
1 ліра	срібло, 835 проба (83,5% срібло, 16,5% мідь)	5,00	23,00
2 ліри	срібло, 835 проба (83,5% срібло, 16,5% мідь)	10,00	27,00
5 лір	срібло, 900 проба (90% срібло, 10% мідь)	25,00	37,00
10 лір	золото, 900 проба (90% золото, 10% мідь)	6,4516	19,50
20 лір	золото, 900 проба (90% золото, 10% мідь)	16,1290	21,00
50 лір	золото, 900 проба (90% золото, 10% мідь)	32,2580	28,00
100 лір	золото, 900 проба (90% золото, 10% мідь)	21,00	35,00

Ювілейні монети до 50-річчя Королівства Італії, 1911 р.

Ювілейні монети 1911 р. У 1911 р. Італія урочисто відзначала 50-ту річницю проголошення королівства, яке об'єднало північну та південну частину країни 18 лютого 1861 р. До цієї дати згідно до Королівських законів від 19 січня та 25 червня 1911 р. випущено серію ювілейних монет, яка включає номінали 10 центезимо, 2 ліри, 5 лір та 50 лір. Тираж 2 лір регулярного карбування було при цьому зменшено.

На аверсі монети зображено голову короля Віктора-Емануїла III обличчям наліво в колівій легенді «VITTORIO EMANUELLE III RE D'ITALIA». Дизайн реверса виконано у популярному на той час стилі багатофігурних алегоричних сцен, що використовувався при карбуванні медалей. Крім того, у композиції відчувається сильний вплив французьких зразків. Художник зобразив алегорію Італії, що стоїть перед алегорією богині Роми (уособлення міста Рима як повелителя Всесвіту), що сидить на п'єдесталі. Справа від них — плуг із надітим на нього вінком із роз та дати «1861–1911», зліва — номінал (відповідно «С • 10» чи «L • 2»), а позаду — вітрильний торговельний корабель. На скудо й золотій монеті алегорична пара розвернута дзеркально, а позаду зображено сучасне судно із Савойським гербом на носі. Номінали позначено відповідно, «L • 5» чи «L • 50».

Безумовно, що представлена композиція має певну художню цінність, проте зменшена до розміру монети вона справляє враження сумбурного нагромидження фігур. Символічний зміст, який вклав у них художник, є досить складним для розуміння. Це відчуття посилюється неглибоким рельєфом монетного поля.

Ювілейні монети мали ті ж метрологічні характеристики, що й обігові. Параме-

три монети номіналом 10 центезимо, яка востаннє карбувалася у 1894 р., витримано у відповідності із іншими монетами серії бронзових монет.

Тиражі монет усіх номіналів досить великі: 2 млн 10 центезимо, 60 тис. 5 лір й 20 тис. 50 лір. Усі вони призначалися для обігу.

Ювілейні монети до 50-річчя Королівства Італії, 1911 р.

Номінал	Метал	Вага, г	Діаметр, мм
10 центезимо	бронза (95% мідь, 4% олово, 1% цинк)	10,00	30,00
2 ліри	срібло, 835 проба (83,5% срібло, 16,5% мідь)	10,00	27,00
5 лір	срібло, 900 проба (90% срібло, 10% мідь)	25,00	37,00
50 лір	золото, 900 проба (90% золото, 10% мідь)	16,1290	28,00

Італійський талеро. Італія, об'єднавшись в єдину країну досить пізно, не мала необхідних для успішної конкуренції з великими європейськими державами колоніальних володінь. Прагнучи розширити сферу свого впливу, захопити джерела сировини й ринки збуту своїх товарів, королівство у 80–90-х рр. XIX ст. почало колоніальні війни. Свою експансію воно направило на Північно-Східну Африку. У 1889 р. було захоплено Сомалі, а у 1890 р. — Еритрею. У 1895 р. італійські війська вторглися в Ефіопію, але були розбиті.

З кінця XVIII ст. традиційною валютою Північно-Східної Африки був талер Марії Терезії — повноцінна срібна австрійська торгова монета¹. Вона зберігала свою силу в торгівлі місцевих народів протягом усього XIX ст. й навіть на початку XX ст. Італійським колонізаторам довелося із шим рахуватися. Вже в 1890 р. для нових володінь в Еритреї запроваджено нову грошову одиницю — талеро Еритреї (tallero d'Eritrea; tallero від нім. Taler — талер; назва моне-

¹ Детальніше про талер Марії Терезії див. у розділі «Австрія».

Італійський талер, срібло, 1918 р. й талер Марії Терезії, датований 1780 р.

Можливо, європейцям важко було сплутати ці монети, але італійці вважали, що неписьменні жителі Еритреї не побачать великої різниці.

Аверс талера Венеціанської Республіки 1781–1797 рр. — прототип аверса італійського талера 1918 р.

ти походить від назви міста Йохамсталь в Богемії (Joachimstal, зараз Яхимов у Чехії), в якому на початку XVI ст. вона почала карбуватися). Курс до італійської ліри встановлено на рівні 1:5.

У 1891 й 1896 рр. здійснено випуск талерних монет, які за своїми параметрами відповідали талеру Марії Терезії. Останній, тим не менш, залишався серед місцевого населення неофіційною валютою. Витіснити його новим талером Еритреї так і не вдалося.

В умовах Першої світової війни надходження австрійських монет в Африку значно скоротилося. Проте потреба в них не зменшилася. Зайняті в еритрейській торгівлі підприємці потребували монети, яка могла конкурувати із талером Марії Терезії, який за століття став своєрідним еталоном якісної монети. Тому 21 травня 1918 р. Королівським законом санкціоновано емісію нової монети, що отримала назву італійський талеро (tallego d'Italia). Тираж склав 510 тис. штук.

Для того, щоб італійський талеро міг конкурувати із талером Марії Терезії, на ньому розмістили такі зображення, щоб він якомога більше нагадував популярну австрійську монету.

Прототипом для дизайну аверса став талеро Венеціанської Республіки 1781–1797 рр., яким у кінці XVIII ст. намагалася, як і Італія на початку XX ст., витіснити талер Марії Терезії з близькосхідної торгівлі власною монетою. Так як на аверсі австрійської монети зображувалася австрійська ерцгерцогиня, то й на венеціанській зобразили жіноче погруддя обличчям направо в діадемі й вбранні з горностаєм. На італійському талеро 1918 р. розміщено подібне зображення й легенду латинською мовою: «REGNUM ITALICUM 1918» («Італійське королівство, 1918»). Через цю легенду монету ще називають «Italicum».

На реверсі талера Марії Терезії розміщувався імперський двоголовий орел. На італійському талеро — геральдичний орел під короною й із щитом Савойської династії на грудях; по колу легенда: «AD • NEGOT • ERYTHR • COMMOD • ARG • SIGN •» (повністю — «AD NEGOTIORVM ERYTHRAERVM COMMODITATEM ARGENTEVM SIGNATVM»), яка перекладається як «карбована срібна монета для зручності торгівлі з Еритреєю».

На гурті тричі повторено девіз «FERT» серед візерунків й зірок.

Існують унікальні монети, випущені із нанесеною легендою «IV ANNO DI GUERRA» — «4-й рік війни».

Італійський талеро, не дивлячись на те, що він за вагою й пробою срібла відповідав талеру Марії Терезії, не був сприйнятий еритрейцями. Австрійська торгова монета настільки заслужила довіру африканців, що вони порівнювали із нею усі інші. Так, одним з показників зношеності талера Марії Терезії було чітке зображення семи перлин у діадемі й дев'яти перлин на брошці (застібці) ерцгерцогині. Але цих елементів у зображенні жінки на аверсі італійського талеро не було, нерахуючи брошки у волоссі жіночої фігури із вісьмома перлинами. Тому монети сприймалися або ж як зношені, або ж як фальшиві. В результаті, емісію довелося досить швидко припинити.

У 1935 р. Італія завоювала Ефіопію й потреба у валюті знову стала актуальною. Оскільки спроба замінити талер Марії Терезії італійським талеро зазнала краху, дуче Беніто Муссоліні звернувся до канцлера Австрії Курта Шушніга із проханням дозволити карбування торгових австрійських монет у Римі. Канцлер, який потребував захисту Муссоліні від Гітлера, підписав 9 липня 1935 р. австрійсько-італійську урядову угоду, згідно якої припинялося карбування монет у Відні, а їхні оригінальні штемпелі передавалися до Риму. Ними у 1935–1939 рр. викарбовано 19496729 «levantійських талерів» для Італійської Східної Африки.

Римський монетний двір на початку XX ст.
Із 1894 р. усі монети Королівства Італії карбував виключно Римський монетний двір (La Zecca di Roma). Він веде свою історію від монетарні Стародавнього Риму (перші срібні монети тут викарбовано в 269 р. до н.е.), а у новітній час — монетного двору Папської Держави. У 1870 р. після ліквідації останньої й перенесення столиці королівства до Риму, він почав карбувати монети для об'єднаного королівства. У 1908 р. на вулиці Принца Умберто закладено будівництво нового приміщення Римського монетного двору. При закладці першого каменя будівлі у фундамент вмурували спе-

Знак Римського монетного двору «R» на 1 і 2 центезимо 1902–1908 рр.

Знак Римського монетного двору «R» на 25 центезимо 1902–1903 рр.

Італійський талер 1918 р.

Номинал	Метал	Вага, г	Діаметр, мм
талеро	срібло, 833 проба (83,3% срібло, 16,7% мідь)	28,07	40,00

ціально з цього приводу викарбувані монети номіналом 50 лір та бронзові 10 центезимо. Урочисте відкриття монетного двору відбулося 27 грудня 1911 р. в присутності короля Віктора-Еммануїла III.

Вікова традиція монетного карбування в Римі сформувала Римський монетний двір як особливе підприємство, в роботі якого поєднується високий рівень медальєрного мистецтва й передові технології виробництва. Крім монет, він виготовляв медалі, ордени, значки тощо. У Римі карбувалися також монети для Сан-Марино й Ватикану.

Знаком Римського монетного двору на монетах є літера «R» — перша літера слова Roma — Рим. Він ставився на реверс усіх монет.

Серія 1901–1908 рр.: 1, 2 і 25 центезимо під вінком, срібні й золоті монети — під гербом.

Монети серії 1908–1918 рр.: 1, 2 і 5 центезимо — на носі корабля, нікелеві 20 центезимо — під роком карбування, 1, 2 й 5 лір — над лівим вузлом, 10, 20, 50 і 100 лір — справа від року карбування.

На 1 центезимо 1910 літера «R» вдавнена, тоді як на монетах інших років вона рельєфна. На монетах у 2 центезимо, навпаки, літера є вдавненою і лише на монетах 1908 р. вона рельєфна. Що стосується 5 центезимо, то літера «R» рельєфна на монетах 1908 р. й вдавнена на монетах інших років.

Над підготовкою дизайнів та штемпелів монет працював ряд талановитих італійських майстрів. Кожен з них ставив на монети своє прізвище чи ініціали.

Першу серію монет Віктора-Еммануїла III (1901–1908 рр.) підготував головний гравер Римського монетного двору Філіппо Сперанца (Filippo Speranza). На бронзових монетах (1 і 2 центезимо) його ініціал «S•» знаходиться на аверсі під головою короля.

На 25 центезимо 1902–1903 рр. авторського підпису немає.

На срібних монетах під шиєю, а на золотих унизу вздовж канта розміщено прізвище гравера «SPERANZA».

До роботи над розробкою дизайну монет другої серії (1908–1918 рр.) було залучено чотирьох відомих художників — П'єтро Каноніку (Pietro Canonica), Леонардо Бістолфі (Leonardo Bistolfi), Давіде Каландру (Davide Calandra) й Еджідіо Бонінсенью (Egidio Boninsegna). На них покладалося завдання підготувати нові монетні типи відповідно для бронзи, нікелю, срібла й золота. Гравіювали штемпелі вже інші майстри.

Знак Римського монетного двору «R» на срібних і золотих італійських монетах 1901–1908 рр.

Знак Римського монетного двору «R» на 1, 2 і 5 центезимо 1908–1918 рр.

Знак Римського монетного двору «R» на 1 і 2 лірах 1908–1913 рр.

Знак Римського монетного двору «R» на 1, 2 і 5 лірах 1914–1917 рр.

Знак Римського монетного двору «R» на золотих італійських монетах 1910–1912 рр.

Знак Римського монетного двору «R» на 25 центезимо 1918–1920 рр.

Знак Римського монетного двору «R» на італійському талеро 1918 р.

Знак Римського монетного двору «R» на ювілейних монетах 1911 р.

Ініціал Ф. Сперанца «S•» на бронзових 1 центезимо і 2 центезимо 1902–1908 рр.

Підпис Ф. Сперанца «SPERANZA» на срібних італійських монетах 1901–1908 рр.

Знак Ф. Сперанца «SPERANZA» на золотих італійських монетах 1902–1905 рр.

Підписи П. Каноніки й Е.Л. Джіорджі на 1 центезимо і 2 центезимо 1908–1918 рр.

Підписи П. Каноніки й Е.Л. Джіорджі на 5 центезимо 1908–1918 рр.

Підписи Л. Бістолфі й Е. Л. Джіорджі на нікелевих 20 центезимо 1908–1922 рр.

Підпис Д. Каландри на аверсах 1 ліри і 2 лір 1908–1913 рр.

Підписи Л. Р. Джіорджі на реверсах 1 ліри й 2 лір 1908–1912 рр.

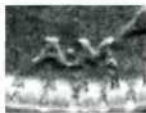
Підпис Д. Каландри на аверсах 1, 2 і 5 лір 1914–1917 рр.

Підписи Д. Каландри й Е. Л. Джіорджі на реверсах 1, 2 і 5 лір 1914–1917 рр.

Підписи Е. Бонінсені й Е.Л. Джіорджі на 10, 20, 50 і 100 лірах 1910–1912 рр.

Підпис А. С. Мотті на 20 центезимо 1918–1920 рр.

Підписи Д. Трентакосте й Е. Л. Джіорджі на ювілейних монетах 1911 р.

Мідні й нікелеву монети гравіював Еварісто Луйджі Джіорджі (Evaristo Luigi Giorgi). Він же автор срібних 1 і 2 лір типу 1908–1913 рр. та золотих монет. Другий тип 1 і 2 лір, а також 5 лір 1914 р. гравіював Аттіліо Сільвіо Мотті (Attilio Silvio Motti).

Дизайн ювілейних монет 1911 р. підготував Доменіко Трентакосте, гравіював Евансто Луйджі Джіорджі.

Майстри підписували свої роботи.

На 1 і 2 центезимо справа від фігури Італії на борту корабля — ініціали «P.C.M.» та «L.G.I.». (літера «М» — перша літера слова modello — моделював, а літера «І» — перша літера слова incise — гравіював). Більше поле монети в 5 центезимо дозволило написати прізвища повністю — «P. CANONICA M.» й «L. GIORGI I.». На монетах 1908 р. літери рельєфні, на інших — увігнуті.

На нікелевій монеті прізвища авторів розміщено на реверсі вздовж канта по сторонам від герба: зліва художника — монограма «LB» й «ISTOLFI M», справа гравера — «L. GIORGI INC.».

На срібних 1 і 2 лірах 1908–1913 рр. на аверсі знаходиться прізвище художника «D • CALANDRA M •» (на 1 лірі — півколом під словом «VITTORIO», на 2 лірах — горизонтально між потилицею короля й літерами «TT» слова «VITTORIO»). На реверсі цих монет прізвища Д. Каландри («D • CALANDRA M •») та Е.Л. Джіорджі («L • GIORGI INC •») розміщено над вузлами по сторонам від номіналу, відповідно зліва й справа.

На 1, 2 і 5 лірах 1914–1917 рр. підпис художника на аверсі «D • CALANDRA» знаходиться під погруддям короля. На реверсі під вузлами вздовж канта розміщено підписи художника «D • CALANDRA • M» (зліва) та гравера «A • MOTTI • INC.» (справа).

На реверсах золотих 10, 20, 50 і 100 лірах 1910–1912 рр. прізвище художника «E. BONINSEGNA M •» — зліва від дати, прізвище гравера «L. GIORGI INC» — справа.

Автор мідно-нікелевої монети номіналом 20 центезимо 1918–1920 рр. — Аттіліо Сільвіо Мотті. Його ініціали «А • М» розміщено на аверсі під шитом.

На ювілейних монетах 1911 р. художник і гравер залишили свої прізвища на аверсі під зображенням голови короля — «D. TRENTACOSTE» й «L. GIORGI INC.»

Автор італійського талеро 1918 р. — Аттіліо Сільвіо Мотті. На монеті його підпис «А • MOTTI» знаходиться на аверсі під погруддям. Через дефекти процесу карбування на частині монет його немає.